

STANISŁAW MAJEWSKI

Odbudowa i organizacja szkolnictwa średniego ogólnokształcącego w województwie kieleckim w latach 1945–1948

Szkolnictwo średnie ogólnokształcące było tą dziedziną systemu szkolnego, która już w pierwszych latach po drugiej wojnie światowej przeszła poważne przeobrażenia organizacyjne i programowe. O ile jednak kształt programowy szkoły średniej zmieniony został całkowicie dopiero w latach pięćdziesiątych, zmiany w sferze strukturalnej przeprowadzone w latach 1945–1948 zdecydowały, że interesujący nas szczebel kształcenia funkcjonuje do dziś jako czteroletnie liceum ogólnokształcące, oparte na podbudowie pełnej szkoły podstawowej. W pierwszych czterech latach powojennych szkoła średnia ogólnokształcąca przekształcona została bowiem z placówki 6-letniej, składającej się w myśl ustawy jędrzejewiczowskiej z 4-letniego, jednolitego programowo gimnazjum i 2-letniego zróżnicowanego liceum, w szkołę o 4-letnim cyklu kształcenia, która rozpoczęła swą działalność w nowym kształcie od 1948 roku. W niniejszym artykule autor skoncentrował się na kwestiach organizacyjnych i zasięgu społecznego oddziaływania szkolnictwa średniego ogólnokształcącego w województwie kieleckim, natomiast nie omawia wielu problemów pedagogicznych i wychowawczych, jak choćby metod i form pracy nauczycieli, działalności organizacji młodzieżowych. Są to zagadnienia, których komentowanie wymagałoby znacznego poszerzenia podstawy źródłowej, np. o pamiętniki i wspomnienia nauczycieli czy uczniów, a także archiwalia z poszczególnych placówek.

Koncepcje reformy szkoły średniej ogólnokształcącej

W latach 1945–1948 toczyła się w Polsce walka polityczna o zdobycie władzy. Komuniści chcąc ją zdobyć, wysuwali wiele hasła, które w sumie sprowadzały się do obietnicy zbudowania sprawiedliwego i demokratycznego społeczeństwa. W dziedzinie szkolnictwa również zapowiadano szybką odbudowę całego systemu szkolnego.

go i jego demokratyzację. Edward Osóbka Morawski na siódmej sesji Krajowej Rady Narodowej w dniu 7 maja 1945 r. zapowiadając podjęcie przez resort oświaty reformy ustroju szkolnego stwierdził, że zrealizuje ona postulaty demokratyzacji poprzez udostępnienie nauki na wszystkich szczeblach masom ludowym i inteligencji pracującej, zniesienie przegród odcinających dzieciom chłopskim i robotniczym dostęp do szkół średnich i wyższych oraz szeroką pomoc dla młodzieży poprzez budowę burs, urządzenie stołówek, przydzielanie stypendiów. Premier Rządu Tymczasowego oświadczył, że rząd jest zdecydowany przezwyciężyć wszelkie trudności w tym zakresie¹.

Równocześnie na II Zjeździe Delegatów ZMW „Wici”, który odbył się w Warszawie 6 i 7 maja 1945 r. minister oświaty Stanisław Skrzeszewski przedstawił zarys nowego ustroju szkolnego. W myśl jego obowiązkowymi i upowszechnionymi szczeblami nauczania byłby 5-letni cykl początkowy i 3-letni gimnazjalny. Szkoła średnia na szczeblu licealnym miała być także 3-letnia. Koncepcja ta została następnie zaakceptowana na krajowej naradzie nauczycieli, członków PPR w Warszawie w dniach 13–14 maja 1945 r.²

Należy też zwrócić uwagę na propozycje ZNP przedstawione w dniach 29 kwietnia – 1 maja 1945 r. na pierwszym plenarnym posiedzeniu Zarządu Głównego ZNP. Są one ciekawe z dwóch powodów. Po pierwsze, zostały przedstawione przez działaczy TON-u z okresu okupacji hitlerowskiej, po drugie, zawierają wyraźne postulaty pod adresem szkoły średniej ogólnokształcącej. I tak, znany z czasów okupacji projekt większości TON zatytułowany *Podstawy polityki oświatowo-kulturalnej* referował Kazimierz Maj. Oprócz 8-letniej szkoły początkowej przewidywał on 4-letnie szkoły średnie ogólnokształcące i zawodowe.

Z kolei Teofil Wojęński nawiązał do tzw. projektu mniejszości TON, w którym była mowa o 10-letniej powszechnej szkole ogólnokształcącej i opartych na niej 2-letnich ogólnokształcących i zawodowych szkołach średnich. Z dyskusji tych wyłoniła się przedzjazdowa koncepcja ZNP, w odniesieniu do szkoły średniej, obejmująca 4-klasowe i czteroletnie gimnazjum ogólnokształcące, które odpowiadałoby dotychczasowym dwóm wyższym klasom gimnazjalnym i dwóm klasom licealnym.

Propozycje w zakresie reformy szkolnictwa przedyskutowano podczas obrad Ogólnopolskiego Zjazdu Oświatowego w Łodzi, w dniach 18–22 czerwca 1945 r. Minister S. Skrzeszewski, uzasadniając konieczność przeprowadzenia reformy szkolnictwa po wojnie, stwierdził m.in., że:

„Musimy tak obmyśleć reformę szkolną w Polsce, aby oświata przestała być przywilejem bogatych, a stała się udziałem chłopów, robotników, i inteligencji pracującej. Musimy sięgnąć do

---

¹ S. Mauersberg, *Reforma szkolnictwa w Polsce w latach 1944–1948*, Warszawa 1974, s. 73.

² Tamże, s. 75.

olbrzymich rzesz narodu jako do odbiorców i twórców kultury i w tym celu przebudować szkołę. Praca musi być wydzwignięta na najwyższy poziom szacunku i uznania w społeczeństwie. Treść programów i podręczników, kierunek wychowania musi być zgodny z potrzebami państwa i narodu, z jego polityką i gospodarką³.

Widać z tego, że władze oświatowe nie miały zamiaru nawiązywać do ideałów wychowawczych II Rzeczypospolitej. Zresztą w wystąpieniu ministra oświaty (członka PPR), znalazły się silne akcenty deprecjonujące dorobek oświatowy okresu międzywojennego. Nauczanie, według koncepcji ministerstwa, na poziomie początkowym i średnim miało zamykać się w 11-letnim cyklu. Szkoła 11-letnia miała dzielić się na trzy cykle: początkowy, trwający 5 lat (I–V), średni niższy odpowiadający ówczesnemu gimnazjum 3-letniemu (VI–VIII) oraz średni wyższy odpowiadający liceum. Pod względem zaś organizacyjnym szkoła dzielić się miała na dwa szczeble: ośmioletnią szkołę powszechną gimnazjalną i 3-letnią licealną.

Projekt nowej organizacji szkoły ogólnokształcącej wywołał sporo zastrzeżeń. Przede wszystkim słusznie zwracano uwagę, iż jest rzeczą niemożliwą, aby w ramy szkoły ośmioletniej gimnazjalnej był wtłoczony program dotychczasowych 6 klas szkoły podstawowej i 4-letniego gimnazjum z uwagi na nieprzystosowanie materiału nauczania do zdolności poznawczych i ze względu na przeciążenie dzieci. Mogło to powodować procesy zahamowania, wzrost niepowodzeń szkolnych tym bardziej, że po okresie okupacji u wielu dzieci powstały poważne luki w zakresie wiadomości podstawowych z zakresu szkoły powszechnej. Drugą kwestią, która wywołała kontrowersje była sprawa okresu nauki w szkole ogólnokształcącej. Przeciwno skróceniu nauki do lat 11 wypowiedział się, między innymi, ZNP. Przedstawiciel związku Kazimierz Maj w swym wystąpieniu podkreślił, że szkoła powszechna winna być 8-letnia i na niej powinna opierać się 4-letnia, a nie 3-letnia szkoła średnia czy licealna. W końcowej rezolucji Zjazdu Łódzkiego nie wypowiedziano się co do ostatecznego kształtu szkoły średniej ogólnokształcącej, jednak projektowane zmiany w organizacji szkolnictwa powszechnego narzucały także potrzebę modernizacji dotychczasowych gimnazjów i liceów połączonych w 6-letnią szkołę średnią⁴.

Zmiany organizacyjno-programowe w szkolnictwie średnim ogólnokształcącym w latach 1945–1948

Pierwsze zarządzenia resortu oświaty PKWN wydane w roku szkolnym 1944/45 nie wpłynęły w zasadniczy sposób na strukturę szkół średnich ogólnokształcących. Uruchamiane po ustąpieniu hitlerowskiego okupanta szkoły działały według zasad

---

³ *Ogólnopolski Zjazd Oświatowy w Łodzi 18–22 czerwca 1945*, Warszawa 1945, s. 5

⁴ Tamże. Porównaj także: S. Mauersberg, op. cit., M. Pęcherski, *Szkoła ogólnokształcąca w Polsce Ludowej*, Wrocław 1970.

przedwojennych w oparciu o przepisy wykonawcze do ustawy jędrzejewiczowskiej z 1932 r. Natomiast już od roku szkolnego 1945/46 Ministerstwo Oświaty wprowadzało zmiany, które podawano głównie w zarządzeniach i instrukcjach dotyczących organizacji poszczególnych lat szkolnych.

W roku szkolnym 1945/46 zachowane zostało w dalszym ciągu czteroletnie normalne gimnazjum. Klasa pierwsza tego gimnazjum miała charakter wyrównawczy, natomiast do klasy drugiej przyjmowano absolwentów VII klasy szkoły powszechnej. Dla młodzieży starszej zalecano organizować klasy o ustroju semestralnym. W roku szkolnym 1946/47 zlikwidowano klasę I gimnazjum, a szkołę średnią tworzyło wówczas, oparte na 7-letniej szkole powszechnej, 3-letnie gimnazjum i 2-letnie liceum. Ministerstwo postulowało dalsze zagęszczanie sieci szkół, aby w każdym powiecie istniała przynajmniej jedna szkoła średnia ogólnokształcąca. W roku szkolnym 1947/48 zaszły kolejne zmiany organizacyjne na szczeblu gimnazjalnym. W instrukcji o organizacji tego roku Ministerstwo Oświaty ustaliło, że w szkołach o klasach rocznych, kształcenie ogólne na poziomie średnim winny realizować klasy II i III dotychczasowego gimnazjum oraz klasy I i II dotychczasowego liceum. Można było organizować również klasy wyrównawcze o programie klasy VIII w tych miejscowościach, w których nie były organizowane w roku szkolnym 1947/48 klasy VIII szkoły powszechnej. W ten sposób 4-letnia szkoła średnia weszła już w stadium realizacji. Została potwierdzona w instrukcji Ministerstwa Oświaty z dnia 4 maja 1948 r. w sprawie organizacji roku szkolnego 1948/49 w szkolnictwie ogólnokształcącym. Funkcjonowała w ramach jedenastoletniej szkoły ogólnokształcącej (klasy VIII–XI) lub jako samodzielna jednostka o nazwie: szkoła ogólnokształcąca stopnia licealnego⁵.

Należy dodać, że w omawianym okresie wprowadzone zostały także pewne zmiany w programach szkoły średniej. Dotyczyły one następujących przedmiotów: historii, biologii, geografii, języka ojczystego oraz języków obcych. We wrześniu 1946 r. zniesiono przedmiot o nazwie: zagadnienia życia współczesnego a wprowadzono naukę o Polsce i świecie współczesnym. W październiku 1947 r., na mocy rozporządzenia Ministra Oświaty, wprowadzono do wszystkich szkół średnich zagadnienia społeczno-wychowawcze. Już od roku 1945/46 wprowadzono obok języków zachodnich język rosyjski.

Wprowadzone w latach 1945–1948 zmiany w treściach programowych miały na celu osiągnięcie lepszego zrozumienia przez młodzież ówczesnych przemian społeczno-politycznych i ekonomicznych, jak też aktualnych problemów w życiu Polski i świata. Był to jednakże wstęp do późniejszej nasilonej indoktrynacji politycznej i ideologicznej. Niebezpieczeństwo takie widoczne jest już w celach, jakie przy-

---

⁵ Zmiany organizacyjne w szkolnictwie średnim ogólnokształcącym wprowadzane były przez Ministerstwo Oświaty w drodze zarządzeń i instrukcji resortowych. Porównaj: Dzienniki Urzędowe Ministerstwa Oświaty 1945 nr 2, poz. 62, nr 3 poz. 79, nr 4 poz. 178, nr 6 poz. 257, Dz.Urz. 1946, nr 5, poz. 138. Dz.Urz. 1947 nr 8, poz. 189, nr 12, poz. 281.

pisywano wspomnianym „zagadnieniom społeczno-wychowawczym”. Jednym z głównych celów nauczania miało być:

„[...]systematyczne oddziaływanie wychowawcze na młodzież poprzez pogłębianie znajomości osiągnięć, które w nieporównywalnie krótkim czasie uzyskał naród polski, krocząc po swej nowej drodze dziejowej, poprzez ugruntowanie przywiązania do Polski Ludowej i do zasad na jakich budujemy nasz byt narodowy, wreszcie poprzez budzenie entuzjazmu, gotowości do wysiłku i ofiar w pracy nad odbudową i demokratyczną przebudową naszego życia”⁶.

Ministerstwo Oświaty zwracało uwagę, by prowadzenie „zagadnień społeczno-wychowawczych” powierzać tym nauczycielom, którzy posiadali oprócz rzetelnej wiedzy także wyrobienie społeczne, orientację polityczną oraz autorytet i powagę wśród młodzieży.

Uruchamianie szkół średnich ogólnokształcących na Kielecczyźnie w roku szkolnym 1944/45

Szkolnictwo średnie ogólnokształcące, czynne w okresie okupacji jedynie w postaci tajnych kompletów, odradzało się szybko, prawie równocześnie z ustąpieniem hitlerowskiego okupanta. Pierwsze po wojnie szkoły średnie uruchomiono na terenie przyczółka sandomierskiego. Sprawami organizacyjnymi szkolnictwa średniego w Sandomierzu zajmował się Tomasz Hadam, a nauka w tamtejszej szkole rozpoczęła się już 21 września 1944 r. Z kolei inicjatorem reaktywowania gimnazjum i liceum w Staszowie był lewicowy działacz ZNP, były członek KPP Stefan Kopczyński, który współpracował z innymi nauczycielami, prowadząc w Staszowie tajne nauczanie. Naukę rozpoczęto jednak w osadzie gminnej Polaniec, gdzie znaleźli się nauczyciele wraz z przesiedlonymi mieszkańcami Staszowa. Trzecia placówka otwarta została w październiku 1944 r. w Chobrzeżanach, powiat sandomierski. Z inicjatywą uruchomienia nowej szkoły na tym terenie wystąpił organizator tajnego nauczania w Chobrzeżanach, Józef Walczyna, współpracujący z działaczami SL ROCH i BCh. Geneza szkoły sięga roku 1942, kiedy to na zebraniu u Michała Palucha, jednego z działaczy ruchu ludowego, podjęto uchwałę, by po wyzwoleniu otworzyć gimnazjum w Chobrzeżanach dla młodzieży wiejskiej powiatu sandomierskiego.

Kolejne szkoły średnie uruchamiano wkrótce po przejściu frontu. Można wśród nich wymienić trzy grupy placówek: pierwsza to szkoły posiadające bogatą tradycję z okresu międzywojennego, druga – placówki rozwojowe, powstałe tuż przed wybuchem wojny, w końcu trzecia – głównie wiejskie ogólnokształcące szkoły średnie, których historia zaczęła się przeważnie w latach okupacji od kompletów tajnego

---

⁶ Dz.Urz. Ministerstwa Oświaty 1947, nr 12, poz. 286.

nauczania. Oprócz wspomnianych Chobrzeń należały do nich np. gimnazja w Kazimierzy Wielkiej, Łonowie, Chęcinach, Działoszycach, Siennie, Szydłowcu, Ćmielowie, Bodzentynie, Szczekocinach, Klimontowie, Wodzisławiu, Zwoleniu⁷.

Odbudowa szkolnictwa średniego odbywała się na bazie przedwojennej sieci szkolnej, ale już w roku szkolnym 1944/45 widoczne są korzystne zmiany w rozmieszczeniu i ilości szkół. Według statystyk Ministerstwa Oświaty na Kielecczyźnie były wówczas 44 gimnazja i 32 licea ogólnokształcące, które skupiały ponad 12,5 tys. młodzieży. Wzrosła liczba szkół średnich w powiatach włoszczowskim, pińczowskim, ilżeckim, radomskim, kozienickim. Powiat sandomierski zachował wprawdzie zbliżoną do okresu międzywojennego liczbę szkół średnich, ale zmieniło się na korzyść młodzieży wiejskiej ich rozmieszczenie, gdyż powstały wspomniane szkoły w Chobrzeńach i Klimontowie. Dla lepszego zobrazowania zmian w sieci szkolnej przedstawiono w tabeli 1 liczbę szkół w powiatach, z uwzględnieniem zmian administracyjnych województwa kieleckiego w latach 1938/39–1944/45.

Tab. 1 Liczba szkół średnich ogólnokształcących w województwie kieleckim w latach szkolnych 1938/39–1944/45.

Powiat	Szkoły państwowe				Szkoły prywatne			
	gimnazja		licea		gimnazja		licea	
	a	b	a	b	a	b	a	b
Częstochowa	3	3	3	3	5	6	5	4
Ilża	1	-	1	-	2	4	-	3
Jędrzejów	-	1	-	1	1	-	1	-
Kielce	3	3	3	3	6	4	6	2
Kozienice	-	-	-	-	1	2	1	2
Opatów	1	1	1	1	2	2	2	2
Pińczów	1	1	1	1	-	2	-	1
Radom	3	3	3	3	4	5	3	3
Sandomierz	1	1	1	1	2	3	3	-
Stopnica	-	1	-	1	1	-	1	-
Włoszczowa	-	-	-	-	-	2	-	1
Razem	13	14	13	14	24	30	22	18

Rubryka a – rok szkolny 1938/39, b – rok szkolny 1944/45

Źródło: J. Krasuski, S. Majewski, *Wpływ tajnego nauczania na powstanie i działalność wiejskich ogólnokształcących szkół średnich na Kielecczyźnie 1944–1949*. PHO 1990 nr 3–4, s. 309.

Jak wynika z tabeli 1, w pierwszym roku po wojnie zwiększyła się liczba szkół średnich na stopniu gimnazjalnym o 7 placówek.

⁷ J. Krasuski, S. Majewski, *Wpływ tajnego nauczania na powstanie i działalność wiejskich ogólnokształcących szkół średnich na Kielecczyźnie 1944–1949*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1980, nr 3–4, s. 299–318.

Sieć szkół średnich ogólnokształcących na Kielecczyźnie w latach 1945–1948

Na przełomie listopada i grudnia 1945 r. Kuratorium Okręgu Szkolnego w Kielcach podało, że w województwie kieleckim istnieje 75 szkół średnich ogólnokształcących. W tej liczbie było 49 szkół dla młodzieży w normalnym wieku oraz 26 szkół tzw. przyspieszonych, czyli placówek o cyklu nauczania 2 lub 3-letnim, przeznaczonych dla młodzieży opóźnionej wiekiem. Organizując te szkoły starano się wyrównać straty okupacyjne w nauczaniu na poziomie średnim. Z kolei wśród wspomnianych 49 szkół było 18 gimnazjów i liceów państwowych (36,7%) oraz 31 prywatnych (63,3%).

Rozmieszczenie placówek państwowych ukazano w tabeli 2.

Z tabeli tej wynika, że państwowe szkoły ogólnokształcące koncentrowały się w ośrodkach miejskich województwa kieleckiego. Największymi ich skupiskami były: Częstochowa, Kielce, Radom. Po jednej szkole posiadały takie miasta jak: Ostrowiec, Skarżysko, Starachowice, Sandomierz, Jędrzejów, Busko, Pińczów, Olkusz, Staszów. Oprócz omówionych wyżej poważne miejsce w sieci szkolnej zajmowały placówki prywatne (tabela 2 A). Wśród szkół określanych tym mianem znajdowały się przede wszystkim placówki społeczne, prowadzone przez różne organizacje społeczne, samorządowe, a więc zakładane i utrzymywane przez samorządy lokalne oraz prowadzone przez osoby prywatne. Na ogólną liczbę 31 szkół prywatnych w województwie było: 15 samorządowych, 15 społecznych, 1 należąca do osoby prywatnej⁸.

Reasumując rozważania dotyczące rozmieszczenia szkół średnich w województwie kieleckim dodać należy, iż 38 placówek, czyli 79,1% miało swe siedziby w miastach a pozostałe to głównie wspomniane wiejskie ogólnokształcące szkoły średnie organizowane od 1944 roku.

W roku szkolnym 1945/46 resort oświaty zalecał by, gdzie to będzie możliwe, przy liceach pedagogicznych organizować gimnazja ogólnokształcące, a przy pedagogiach – skrócone 3-letnie lub normalne średnie szkoły ogólnokształcące. Dla kandydatów do zawodu nauczycielskiego nie posiadających cenzusu gimnazjalnego organizowano roczne i dwuletnie kursy przygotowujące do zawodu według programu skróconego gimnazjum⁹. Na terenach, gdzie najbardziej odczuwano brak nauczycieli inspektorzy szkolni apelowali o pozyskiwanie kandydatów posiadających ukończone gimnazjum 4-letnie lub 6 klas gimnazjum starego typu, aby kierować ich na kursy pedagogiczne. Przekształceniom zaczęły ulegać niektóre gimnazja ogólnokształcące, przy których powstawały specjalne klasy przygotowujące do zawodu nauczycielskiego. W Bodzentynie, przy nowo powstałym gimnazjum, w roku

⁸ S. Majewski, *Organizacja szkolnictwa ogólnokształcącego w województwie kieleckim – lata 1944–1948*, *Rozprawy z Dziejów Oświaty* 1981, t. XXIV, s. 207–210, 219–222.

⁹ Dz.Urz. Ministerstwa Oświaty, 1945, nr 2, poz. 62.

Tab. 2. Państwowe średnie szkoły ogólnokształcące w roku szkolnym 1945/46, stan w dniu 1 XI 1946

Miejscowość szkolna	Nazwa szkoły	Nauczyciele		Oddziały		Uczniowie	
		kwalifikowani	niekwalifikowani	gimnazjum	liceum	gimnazjum	liceum
Busko	Gimnazjum i Liceum	21	6	15	4	568	82
Częstochowa	GiL im. H. Sienkiewicza	21	2	12	4	475	81
	GiL im. R. Traugutta	24	2	11	2	419	52
Jędrzejów	GiL im J. Słowackiego	18	3	12	4	519	71
Kielce	Gimnazjum i Liceum	31	9	17	2	705	96
	GiL im. J. Śniadeckiego	26	2	11	4	414	69
	GiL im. S. Żeromskiego	15	2	10	2	311	13
Ostrowiec	GiL im. Bł. Kingi	23	4	12	4	42	59
Pińczów	GiL im. J. Chreptowicza	16	2	9	3	346	79
Radom	GiL im H. Kołłątaja	13	-	8	2	296	45
	GiL im. J. Kochanowskiego	20	-	10	4	433	64
	GiL im T. Chałubińskiego	21	1	9	2	324	44
Sandomierz	III Gimnazjum i Liceum	19	2	9	3	338	39
Starachowice	Gimnazjum i Liceum	21	4	10	4	430	83
Skarżysko	Gimnazjum i Liceum	13	9	15	2	597	28
Olkusz	GiL im. A. Witkowskiego	11	7	13	2	566	44
Staszów	GiL im. Kaz. Wielkiego	20	2	11	2	425	38
	Gimnazjum i Liceum	6	2	5	1	225	11
Razem		339	59	199	51	7811	998

Źródło: Archiwum Państwowe w Kielcach, zespół Kuratorium Okręgu Szkolnego 1945-1950, sygn. 61, (GiL - Gimnazjum i Liceum).

Tab. 2.4. Prywatne szkoły średnie ogólnokształcące w województwie kieleckim w roku szk. 1945/46

Lp	Miejscowość szkolna	Nauczyciele		Uczniów razem	Uczniowie w klasach						
		kwalifi- kowani	niekwalifi- fikowani		gimnazjum			liceum			
					I	II	III	IV	Razem	I	II
1	Bodzentyn	7	6	121	50	59	12	-	121	-	-
2	Częstochowa	13	1	193	80	65	23	11	179	6	8
3	Częstochowa	14	-	233	75	77	42	20	214	10	9
4	Częstochowa	9	3	175	77	66	24	8	175	-	-
5	Częstochowa	17	2	343	23	137	60	40	260	45	38
6	Działoszyce	12	7	301	63	169	31	38	301	-	-
7	Chobrzany	5	2	101	38	37	16	10	101	-	-
8	Chęciny	4	1	93	43	39	11	-	93	-	-
9	Kamienica Polska	4	5	77	28	21	28	-	77	-	-
10	Kielce	14	1	221	50	86	35	24	195	16	10
11	Kielce	17	4	235	31	101	34	38	204	20	11
12	Kazimierza Wielka	11	3	367	112	152	55	28	347	15	5
13	Krzepice	6	2	102	57	29	6	10	102	-	-
14	Kozienice	9	4	236	75	105	31	13	224	3	9
15	Ilza	6	5	226	99	97	19	11	226	-	-
16	Jedlnia	6	2	133	50	71	12	-	133	-	-
17	Loniów	9	2	156	80	50	19	7	156	-	-
18	Mstów	3	3	83	30	36	17	-	83	-	-
19	Ostrowiec	14	1	355	119	102	52	26	299	15	41
20	Opatów	10	3	429	161	133	72	31	397	17	15
21	Pionki	11	2	315	124	99	40	32	295	12	8
22	Radom	17	2	361	100	149	42	32	323	16	22
23	Radom	21	4	495	117	199	70	53	439	25	31
24	Radom	9	-	47	27	15	5	-	47	-	-
25	Siemno	6	5	314	122	132	25	11	290	10	14
26	Szczekociny	12	4	495	163	128	93	56	440	19	36
27	Szydłowice	4	4	186	106	58	11	11	186	-	-
28	Włoszczowa	9	5	166	82	53	16	9	160	6	-
29	Zwoleń	5	5	231	88	97	24	22	231	-	-
30	Wolbrom	9	4	484	139	213	82	37	471	13	-
	Razem:	293	92	7274	2409	2775	1007	578	6769	248	257

Źródło: AP Kielce, zespół KOS 1945-1950, sygn. 61. Brak danych dotyczących szkoły w Kłobucku, powiat Częstochowa

szkolnym 1946/47 utworzono klasy przygotowujące 67 uczniów do liceum pedagogicznego oraz trzy oddziały kursów pedagogicznych. Zaczęto też stopniowo likwidować gimnazjum ogólnokształcące i tworzyć liceum pedagogiczne.

Podobną ewolucję przeszło Prywatne Gimnazjum i Liceum w Szczekocinach, gdzie w latach 1945–1948 prowadzono równolegle klasy ogólnokształcące i pedagogiczne. Przekształcenia niektórych szkół ogólnokształcących w zakłady kształcenia nauczycieli umożliwiły szybszą odbudowę kadr pedagogicznych na terenie okręgu kieleckiego.

W roku szkolnym 1946/47 sieć gimnazjów i liceów uległa nieznacznej zmianie. Ogółem funkcjonowało na Kielecczyźnie 46 szkół, z których 37 posiadało klasy licealne. Na miasta przypadało 36 szkół, a pozostałe 10 było szkołami wiejskimi. W dalszym ciągu prowadzono klasy dla młodzieży opóźnionej wiekiem (20 w gimnazjach i 11 w liceach). Według danych KOS w Kielcach, 19 szkół było państwowych, a 27 prywatnych. Natomiast w następnym roku szkolnym 1947/48 na terenie województwa kieleckiego pracowały 44 średnie szkoły ogólnokształcące, a więc o dwie mniej porównując liczby z roku poprzedniego. 20 spośród omawianych szkół było placówkami państwowymi¹⁰.

Kadra nauczycielska gimnazjów i liceów ogólnokształcących

W pierwszych latach powojennych, podobnie jak w szkolnictwie powszechnym, sytuacja kadrowa szkół średnich była trudna. W materiałach sprawozdawczych Kuratorium czytamy:

„[...]podczas wojny szeregi nauczycieli szkół średnich ogólnokształcących na terenie Kielecczyzny zostały mocno przez okupanta niemieckiego przerzedzone. Nadto wielu z tych, którzy ocalili, na skutek anormalnych warunków konspiracyjnej pracy oświatowej i ustawicznego napięcia nerwowego i psychicznego, na skutek przeżyć wojennych i obozowych wyszło z zawieruchy wojennej z mocno nadwyrażonym zdrowiem”¹¹.

Kuratorium stało przed koniecznością zatrudniania w szkołach nauczycieli o niepełnych kwalifikacjach, gdyż urzędy administracji oraz różne działy gospodarki też potrzebowały wykształconych kadr, a oferowały znacznie wyższe zarobki.

Liczba zatrudnionych w szkołach średnich była plynna, gdyż nauczyciele zmieniali miejsca pracy, część z tych, którzy przebywali na tym terenie w czasie okupacji odjeżdżała w swoje rodzinne strony. Trudno dzisiaj podać precyzyjnie liczby nauczycieli nawet z jednego roku szkolnego. Z pierwszych danych statystycznych opraco-

---

¹⁰ Porównaj: S. Majewski, s. 219.

¹¹ Archiwum Kuratorium Oświaty w Kielcach, Sprawozdanie ze stanu szkół średnich ogólnokształcących za czas od 1 II 1945 r. do 31 I 1946 r. w oparciu o dane statystyczne z dnia 1 XII 1945 r.

wanych przez KOS wynika, że w dniu 1 grudnia 1945 r. na terenie okręgu kieleckiego zatrudnionych było w omawianych szkołach 791 nauczycieli. Z tej liczby 398 nauczycieli pracowało w szkołach państwowych, a 393 w szkołach prywatnych, zarówno prowadzących klasy dla uczniów w wieku normalnym, jak też młodzieży opóźnionej wiekiem. Z przeprowadzonych obliczeń wynika także, iż wśród wymienionych 791 nauczycieli 637 osób, tj. 80,5%, posiadało odpowiednie kwalifikacje (wyższe studia magisterskie oraz dyplomy nauczycielskie), pozostałych 154, czyli 19,5% było niekwalifikowanych. W szkołach państwowych sytuacja przedstawiała się następująco: nauczycieli kwalifikowanych pracowało 330 czyli 85%, niekwalifikowanych – 59, tj. 15% ogółu. W szkołach prywatnych było nieco gorzej, gdyż nauczycieli kwalifikowanych było 298, a więc 75,8%, niekwalifikowanych 95 – 24,2%.¹²

W następnym roku szkolnym liczba nauczycieli uległa zmniejszeniu, o czym zdecydowało zmniejszenie liczby szkół i migracje. Część nauczycieli opuściła bowiem swe placówki wyjeżdżając na Ziemię Odzyskane. Nie podniósł się także poziom wykształcenia i kwalifikacji pedagogicznych kadry. Zwraca także uwagę dość liczna grupa osób bez dokładnego określenia posiadanego wykształcenia, co świadczy o niedokładności ówczesnych statystyk (tabela 3). Również w roku szkolnym 1947/48 poziom wykształcenia kadry pedagogicznej nie uległ zasadniczym zmianom. Zmniejszyła się liczba nauczycieli z 746 do 735 osób. W szkołach państwowych liczba nauczycieli niekwalifikowanych wynosiła 20%, natomiast w prywatnych 25%. Największy odsetek nauczycieli posiadały szkoły nowo zorganizowane po wojnie w małych miastach, osadach czy wsiach. Szkoły te opierały się przede wszystkim na nauczycielach z tajnego nauczania, a także ze szkół powszechnych. Najlepszą sytuację pod względem przygotowania kadry nauczycielskiej miały szkoły państwowe i prywatne w większych ośrodkach miejskich województwa kieleckiego.

Tab. 3. Nauczyciele szkół średnich ogólnokształcących w okręgu szkolnym kieleckim według wykształcenia i kwalifikacji w roku szkolnym 1946/47¹³

Nauczyciele ogółem	Nauczyciele według wykształcenia			Nauczyciele według kwalifikacji		
	wyższe	średnie	nie podane	kwalifikowani	niekwalifikowani	nie podane
746	488	160	98	550	184	12
Procent	65,4	21,4	13,2	73,7	24,7	1,6

¹² Tamże.

¹³ Archiwum Akt Nowych w Warszawie, zespół Ministerstwa Oświaty, Biuro Badań i Statystyki, sygn. 169/19, teczka 283; *Przyczynki Statystyczne* nr 1, Warszawa 1947, s. 34. Liczby podane w zestawieniu nie są zbyt dokładne, gdyż duża ilość nauczycieli nie podała swego wykształcenia. Prawdopodobnie nie przekraczało ono jednak poziomu wykształcenia średniego.

Uczniowie szkół średnich ogólnokształcących

W latach 1945–1948 główną zasadą, jaką kierowano się przy przyjmowaniu uczniów do szkół średnich ogólnokształcących było dążenie do objęcia nauką w tych szkołach jak największej liczby dzieci ze środowisk robotniczo-chłopskich. Zalecenia takie znalazły się we wszystkich instrukcjach o organizacji pracy w szkołach średnich w kolejnych latach szkolnych. Uelastyczniono także wymagania, gdy chodzi o wiek kandydatów organizując dla młodzieży starszej kształcenie w szkołach lub klasach prowadzonych systemem semestralnym o skróconym cyklu nauki. Kandydaci nie mający pełnej szkoły powszechnej umożliwiającą rozpoczęcie nauki w gimnazjum mogli nadrabiać zaległości w klasach wyrównawczych. Wszystko to wpłynęło na zwiększony nabór młodzieży do średnich szkół ogólnokształcących¹⁴. W roku szkolnym 1945/46 zgłosiło się do klasy I gimnazjum w województwie kieleckim 5 417 kandydatów. Najwięcej, bo 3 432 ze świadectwami ukończonej klasy VI w roku szkolnym 1944/45 oraz 328 w czasach okupacji. Przyjęto 4 739 osób, czyli 87,5% ogółu kandydatów¹⁵. W tej sytuacji utworzono dużą liczbę klas pierwszych. Jedynie gimnazja państwowe posiadały tych klas aż 58. Podobne zjawisko wystąpiło w dużej części szkół prywatnych. Jak wynika z tabeli 4 w szkołach średnich zdecydowanie przeważała młodzież ucząca się w miastach (86,7% ogólnej liczby uczniów). Nie oznacza to, że z nauki korzystała jedynie młodzież miejska. Już w pierwszym roku skład socjalny uczących się w szkołach średnich zmienił się na korzyść młodzieży pochodzenia robotniczego i chłopskiego. Zadecydowała o tym po pierwsze – ogólna polityka władz oświatowych w zakresie rekrutacji, po drugie – zmiany w rozmieszczeniu szkół w województwie. Na poparcie tych twierdzeń zaprezentowano w tabeli 5 skład społeczny młodzieży w sześciu wybranych wiejskich gimnazjach i liceach w okręgu kieleckim. Jak wynika z niej, w szkołach zlokalizowanych we wsiach przeważała zdecydowanie młodzież pochodzenia robotniczo-chłopskiego. Wzrost procentowego udziału tej grupy w ogólnej liczbie uczniów, chociaż nieco wolniejszy, dał się zaobserwować także w szkołach państwowych i prywatnych miasteczek i mniejszych miast powiatowych województwa. Mniej było to widoczne w dużych ośrodkach miejskich. Decydowały o tym inne względy. Samo bowiem przyjęcie dzieci chłopskich nie rozwiązywało do końca problemu. Trzeba było im zapewnić, ze względu na utrudniony dojazd do szkół, miejsca w internatach lub na stacjach. Problemu tego ze względu na brak odpowiednich pomieszczeń nie udało się rozwiązać od razu w pierwszych latach po okupacji.

---

¹⁴ Porównaj zarządzenia Ministra Oświaty z lat 1945–1948 dotyczące organizacji kolejnych lat szkolnych 1945/46, 1946/47, 1947/48 zamieszczone w Dziennikach Urzędowych nr 2/45, nr 5/1946, nr 6/1947.

¹⁵ *Przyczynki Statystyczne* nr 1, Warszawa 1947, s. 28.

Tab. 4. Uczniowie średnich szkół ogólnokształcących województwa kieleckiego w roku szkolnych 1945/46

Ogółem	W tym dziewczęta	Uczniowie gimnazjum				Uczniowie liceum			
		klasy dla wieku normalnego		dla wieku opóźnionego		klasy dla wieku normalnego		dla wieku opóźnionego	
		razem	dziewczęta	razem	dziewczęta	razem	dziewczęta	razem	dziewczęta
Miasta i wieś 15 159	7543	13301	6631	482	221	1358	688	18	3
Miasta 13 136	6596	11675	5850	163	90	1298	656	-	-
Wieś 2 023	947	1626	781	319	131	60	32	18	3

Źródło: Statystyka szkolnictwa w latach szkolnych 1945/46-1946/47, s. 51

Tab. 5. Uczniowie wiejskich gimnazjów i liceów na terenie okręgu kieleckiego w roku szkolnym 1945/46 (stan na 1 XI 1945 r.)

Miejscowość	Nazwa szkoły	Liczba uczniów			
		gimnazjum	liceum	dzieci robotników i chłopów	
				liczba	%
Bodzentyn Chobrzany	Prywatne Gimnazjum Towarzystwa „Oświata”	121	-	89	73,5
	Prywatne Koedukacyjne Gimnazjum Wiejskie Ziemi Sandomierskiej	101	-	87	86,1
Kazimierza Wielka	Prywatne Gimnazjum i Liceum Gminnej Rady Narodowej	347	20	231	66,6
Loniów	Prywatne Koedukacyjne Gimnazjum Powiatowego Związku Samorządowego	156	-	120	76,9
Sienno	Prywatne Koedukacyjne Gimnazjum i Liceum Towarzystwa Szkoły Średniej	314	24	260	82,1
Szczekociny	Prywatne Koedukacyjne Gimnazjum i Liceum Związku Samopomocy Chłopskiej	430	55	358	74,5
Razem		1469	99	1145	73,0

Źródło: AP Kielce, zespół KOS 1945-1950, sygn. 61.

Ogólnie biorąc w szkołach średnich całego okręgu liczba dzieci robotniczo-chłopskich wzrosła znacznie już w roku szk. 1945/46. Do takiego wniosku prowadzi analiza danych z tabeli 6. Ponieważ KOS uwzględniło w tym zestawieniu także uczniów ze szkół przyspieszających edukację, dane te różnią się od liczb z tabeli 4.

Tab. 6. Uczniowie w szkołach średnich ogólnokształcących według zawodu rodziców w roku szkolnym 1945/46 (stan z 1 XI 1945)

Zawód rodziców	Szkoły				Klasy przyspieszone	Razem	W odsetkach
	państwowe	samorządowe	społeczne	prywatne			
Rolnicy	2244	1372	1663	39	1809	7127	34
Robotnicy	789	185	472	42	641	2129	10
Rzemieślnicy	1146	350	614	36	624	2790	13
Kupcy	606	153	375	49	287	1470	7
Funkcjonariusze państwowi i samorządowi	2410	211	684	110	780	4195	20
Nauczyciele	635	114	237	14	219	1219	5,8
Urzednicy zakładów i instytucji prywatnych	342	56	227	18	194	837	4,0
Wolne zawody	472	51	244	33	102	902	4,3
Inni	102	12	7	-	-	121	0,6
Sieroty	36	-	92	-	10	138	0,8
O g ó l e m	8782	2504	4615	361	4666	20928	100

Źródło: AP Kielce, 1945–1950 KOS, sygn. 22.

Z danych zawartych w tabeli 6 wynika, że młodzież pochodząca ze środowisk chłopskich, robotniczych i rzemieślniczych stanowiła w sumie więcej niż połowę wszystkich uczniów. W kolejnych latach szkolnych liczba uczniów omawianych szkół ulegała zmianom. I tak w roku szkolnym 1946/47 wynosiła ona 17 458, przy czym znów zdecydowanie przeważali uczniowie szkół zlokalizowanych w miastach (87,6%). Znacznie zwiększyła się liczba klas dla uczniów opóźnionych wiekiem, które skupiały już 2 662 osoby (tabela 7).

W roku szkolnym 1947/48 z powodu wspomnianych wcześniej zmian w sieci szkolnej naukę w 21 państwowych i 23 prywatnych szkołach średnich pobierało 13 679 uczniów. W szkołach państwowych było 8 820 (64,5%) uczniów (chłopców 5 277 – 59,8%, dziewcząt 3 543 – 40,2%), z kolei w szkołach prywatnych 4 859 (35,5%) uczniów (2065 chłopców tj. 42,5%, 2 794 dziewcząt czyli 57,5%)¹⁶. Władze oświatowe za niezwykle pozytywny fakt uznały dalszy wzrost odsetka mło-

¹⁶ Archiwum Kuratorium Oświaty w Kielcach. Sprawozdanie ze stanu szkół średnich ogólnokształcących w roku szkolnym 1947/48. Liczba uczniów, podana w cytowanym sprawozdaniu Kuratorium Okręgu Szkolnego w Kielcach jest znacznie mniejsza od liczby zamieszczonej w wydawnictwie *Szkolnictwo w roku szkolnym 1947/48 w liczbach tymczasowych*. Różnica ta wynika prawdopodobnie z nieuwzględnienia w dokumencie KOS uczniów z tzw. klas przyspieszonych. Wykorzystując jednak wartość faktograficzną obu źródeł autor posłużył się nimi w swych rozważaniach dotyczących uczniów szkół średnich ogólnokształcących.

dieży chłopskiej. W szkołach prywatnych, wśród których były również wiejskie ogólnokształcące szkoły średnie, uczniowie rekrutujący się z rodzin rolników stanowili już prawie połowę całej populacji uczniowskiej. Zagadnienie to ilustruje tabela 8.

Tab. 7. Uczniowie szkół średnich ogólnokształcących w roku szkolnym 1946/47

Ogółem		Gimnazjum dla:				Liceum dla:				
		wieku normalnego		wieku opóźnionego		wieku normalnego		wieku opóźnionego		
		razem	dziewcząt	razem	dziewcząt	razem	dziewcząt	razem	dziewcząt	
Miasto i wieś	17 458	7989	12721	6137	2662	911	1545	772	530	169
Miasto	15 290	6958	10906	5265	2424	808	1447	729	513	156
Wieś	2 168	1031	1815	872	238	103	98	43	17	13

Źródło: Statystyka szkolnictwa w latach szkolnych 1945/46-1946/47, s. 51.

Tab. 8. Struktura społeczna uczniów w szkołach ogólnokształcących w roku szkolnym 1947/48

Struktura zawodowa rodziców	Szkoły państwowe		Szkoły prywatne	
	liczba młodzieży	%	liczba młodzieży	%
Rolnicy	3185	36,1	2180	44,9
Robotnicy	1168	13,2	800	16,4
Rzemieślnicy	351	3,9	229	4,7
Kupcy	408	4,6	232	4,7
Pracownicy umysłowi	2395	27,1	844	17,3
Nauczyciele	542	6,1	180	3,7
Wolne zawody	184	2	107	2,2
Emeryci	264	3	61	1,8
Inni	323	4	226	4,3
R a z e m	8820	100	4859	100

Źródło: Archiwum Kuratorium Oświaty, Sprawozdanie z organizacji szkolnictwa średniego ogólnokształcącego w roku szkolnym 1947/48.

Zmianę składu społecznego uczniów na rzecz młodzieży ze środowisk robotniczo-chłopskich nie bez znaczenia uważano za istotny dowód dokonującej się demokracji szkolnictwa. Drugą ważną kwestią w tej dziedzinie, jaka pozostawała wówczas do rozwiązania, była stopniowa likwidacja tzw. przywileju miejsca zamieszkania, czyli zależności dostępu młodzieży do szkół średnich od miejsca za-

mieszkania i warunków komunikacyjnych. Pomocne przy analizie tych problemów okazały się dane dotyczące pochodzenia terytorialnego uczniów. Pierwsze badania uczniów pod tym kątem przeprowadzono w roku szkolnym 1946/47. W województwie kieleckim na ogólną liczbę 17 458 uczniów branych pod uwagę w takich obliczeniach zamieszkiwało w miejscowości szkolnej 13 632 uczniów (78%), z tego 9 091 u rodziców, 3 484 na stancjach, a 952 osoby w internatach i bursach szkolnych. Poza miejscowością szkolną mieszkało 3 710 uczniów (22%), z tego większość, bo 2 082 dochodziło do szkół z odległości 3-5 km, pozostali dojeżdżali koleją lub autobusem, częściej rowerami, co wymagało nieraz dużego wysiłku fizycznego. Również w roku szkolnym 1947/48, jak wynika z tabeli 9, sytuacja w tym zakresie nie uległa poprawie.

Tab. 9. Uczniowie szkół średnich ogólnokształcących według miejsca zamieszkania w roku szkolnym 1947/48

Miejsce zamieszkania uczniów	Ogólna liczba uczniów uwzględnionych w zestawieniu	Zamieszkali w miejscowości szkolnej	Zamieszkali poza miejscowościami szkolnymi		
			razem	dochodzący	dojeżdżający
Liczba uczniów	14708	11115	3593	2037	1516
Procent	100,0	75,6	24,4	x	x

Źródło: *Szkolnictwo w roku szkolnym 1947/48 w liczbach tymczasowych*, Warszawa 1948, s. 26.

Powyższe dane statystyczne prowadzą do wniosku, że młodzież zamieszkująca w miejscowościach posiadających szkoły średnie nadal miała do nich dostęp znacznie ułatwiony. Nawet zakładanie nowych szkół w ośrodkach wiejskich do końca nie rozwiązywało przywileju miejsca zamieszkania, gdyż konieczne było uruchamianie przy nich internatów oraz zwiększanie pomocy stypendialnej. W roku szkolnym 1945/46 przy średnich szkołach państwowych czynne były cztery internaty, dwa w Częstochowie przy Gimnazjum i Liceum im. R. Traugutta oraz im. Słowackiego, a ponadto w Jędrzejowie oraz przy Gimnazjum i Liceum im. S. Żeromskiego w Kielcach. Była to niewielka ilość na 18 państwowych liceów ogólnokształcących. Znacznie bardziej rozwinięta była w omawianym roku sieć internatów przy szkołach prywatnych. Istniały one przy 17 placówkach, między innymi przy szkołach organizowanych po wojnie, jak w Bodzentynie, Działoszycach, Chobrzeżanach, Kazimierzy Wielkiej, Szczekocinach. Ogólną liczbę młodzieży zamieszkałej w poszczególnych internatach ukazano w tabeli 10.

Jak wynika z danych, przy szkołach państwowych były 3 internaty dla chłopców oraz 1 dla dziewcząt, zamieszkałe przez 107 uczniów. Bardziej zróżnicowana była sieć internatów przy szkołach prywatnych, które skupiały 617 chłopców i 433 dziewczęta. We wszystkich internatach w roku szkolnym 1945/46 zamieszkiwało 1156 uczniów średnich szkół ogólnokształcących. W roku następnym liczba szkół posiadających internaty wzrosła do 23, ale nadal przeważały internaty przy szkołach prywatnych (14). Przy szkołach państwowych liczba internatów wzrosła do 9.

Warunki lokalowe i mieszkaniowe w tych placówkach były na ogół bardzo trudne i skromne. Były to obiekty małe, budynki zaadaptowane tymczasowo na te potrzeby. W roku szkolnym 1946/47 ogółem było w nich 1278 miejsc, z tego 393 przy szkołach państwowych, a 885 przy niepaństwowych. W sumie w stosunku do ogólnej liczby uczniów były to miejsca dla 7,5% ogółu. W roku szkolnym 1947/48 zanotowano dalszy postęp, gdyż liczba miejsc wzrosła do 1497¹⁷.

Tab. 10. Internaty szkół średnich ogólnokształcących w roku szkolnym 1945/1946

Lp.	Miejscowość	Nazwa szkoły	Liczba młodzieży w internatach	
			męski	żeński
A. Szkoły państwowe				
1.	Częstochowa	Gimnazjum i Liceum im. R. Traugutta	16	-
2.	Częstochowa	Gimnazjum i Liceum im. J. Słowackiego	-	41
3.	Jędrzejów	Gimnazjum i Liceum	25	-
4.	Kielce	Gimnazjum i Liceum im. S. Żeromskiego	25	-
	R a z e m		66	41
B. Szkoły prywatne				
1.	Bodzentyn	Gimnazjum Koedukacyjne Tow. „Oświata”	20	20
2.	Częstochowa	Gimnazjum Braci Szkolnych	62	-
3.	Częstochowa	Gimnazjum i Liceum ss. Nazaretanek	-	40
4.	Częstochowa	Gimn. i Liceum Żeńskie Stow. „Nauka i Praca”	-	10
5.	Działoszyce	Gimn. Koedukacyjne Zarządu Miejskiego	20	30
6.	Chobrzany	Gimnazjum Ziemi Sandomierskiej	20	10
7.	Kielce	Gimnazjum ss. Nazaretanek im. K. Jadwigi	-	25
8.	Kielce	Gimnazjum i Liceum im. Stanisława Kostki	53	-
9.	Krzepice	Gimnazjum Zarządu Miejskiego	50	30
10.	Kazimierza W.	Gimnazjum i Liceum Gminnej Rady Narodowej	54	-
11.	Loniów	Gimnazjum Powiatowego Związku Samorządowego	69	41
12.	Opatów	Gimnazjum i Liceum im. B. Głowackiego	55	45
13.	Pionki	Gimnazjum Zrzeszenia Rodzicielskiego	20	20
14.	Radom	Gimnazjum ss. Zmartwychwstania Pańskiego	-	20
15.	Staszów	Gimnazjum Towarzystwa Gimnazjum Humanistycznego	34	43
16.	Szczekociny	Gimnazjum Samopomocy Chłopskiej	120	100
17.	Włoszczowa	Gimnazjum Gminnego Związku Samorządowego	40	50
	R a z e m		617	433

Źródło: Archiwum Kuratorium Oświaty, Sprawozdanie ze stanu szkół średnich ogólnokształcących w roku szkolnym 1945/46, AP Kielce, zespół KOS 1945–1950, sygn. 61.

Mimo niewielkiej stosunkowo liczby miejsc w ówczesnych internatach szkolnych i tak nie wszystkie były racjonalnie wykorzystane, na co wskazuje np. porównanie tych danych z liczbą uczniów zamieszkujących omawiane placówki.

Rozwijała się pomoc dla młodzieży szkół średnich w formie stypendiów. Zaczęto je przyznawać w 1945 roku i w ciągu następnych lat sumy na ten cel wzrastały. Gdy

¹⁷ *Przyczynki statystyczne* nr 1, Warszawa 1947, s. 50.

w 1945 r. wynosiły one 10 500 zł, w roku 1946 – 63 900 z, 1947 – 136 690 zł, to w 1948 aż 496 090 zł. Pomoc stypendialna jednakże nie zaspokajała wszystkich potrzeb¹⁸.

Trudne warunki nauki i życia, często nawet brak środków na wyżywienie i mieszkanie wyzwały niejednokrotnie energię i upór w dążeniu do osiągnięcia celów. W opinii nadzoru pedagogicznego młodzież okręgu kieleckiego na ogół cechowały:

„niezwykle pozytywny stosunek do szkoły, ogromny głód wiedzy, pilność, pracowitość oraz duży zapal w wyrównywaniu braków i zaniedbań w nauce okresu wojennego. Dzięki tym zaletom osiągała dodatnie rezultaty w swej pracy”¹⁹.

Znane są także przykłady ofiarnej pomocy samej młodzieży przy usuwaniu gruzów zniszczonych budynków, wznoszeniu nowych obiektów czy remontach przydzielonych dla szkoły pomieszczeń, wykonywaniu sprzętu i prostych pomocy naukowych. Pomoc społeczeństwa i samej młodzieży na rzecz szkoły przy ówczesnych trudnościach finansowych, braku potrzebnych materiałów odegrała poważną rolę przy usuwaniu zniszczeń zadanych polskiej szkole przez okupanta.

Warunki pracy szkół średnich ogólnokształcących

Już w roku szkolnym 1944/45 rozpoczęto remonty kapitalne budynków szkolnych. W kuratorium kieleckim obliczano wówczas, że na dokończenie odbudowy potrzeba było 6–7 milionów złotych. Zakupione zostały pierwsze meble, sprzęt i pomoce naukowe. Kilka szkół uruchomiło pracownie zajęć technicznych. We wszystkich szkołach urządzono biblioteki. W roku szkolnym 1945/46 średnie szkoły ogólnokształcące posiadały 443 izby lekcyjne, w tym 270 własnych i 162 wynajęte oraz 11 udzielonych przez inne szkoły. Zorganizowano w powyższych pomieszczeniach 132 sale specjalne, czyli pracownie przedmiotowe²⁰.

W roku szkolnym 1945/46 rozpoczęto już, przy wydatnym wsparciu społeczeństwa, nowe inwestycje szkolne. Były to głównie przedsięwzięcia budowlane w miasteczkach i wsiach, gdzie po wojnie powstały nowe gimnazja ogólnokształcące. Uzyskawszy te szkoły lokalne społeczności za wszelką cenę pragnęły zapewnić im jak najlepsze warunki. Pierwsze na Kielecczyźnie wiejskie gimnazjum w Chobrzeżanach, pracujące początkowo w lokalu szkoły powszechnej, w 1946 r. otrzymało uprawnienia szkół państwowych, a Wydział Rolnictwa Urzędu Woj-

---

¹⁸ Archiwum Kuratorium Oświaty w Kielcach,teczka zatytułowana Statystyka 1947/48–1951/52.

¹⁹ Tamże, Sprawozdanie ze stanu szkół średnich ogólnokształcących za czas od 1 II 1945 r. do 31 I 1946 r. w oparciu o dane statystyczne z dnia 1 XII 1945 r.

²⁰ *Szkolnictwo w liczbach 1945/46*, Warszawa 1947, s. 26–30.

wódzkiego zezwolił na wykorzystanie ośrodka podworskiego w Janowicach. Powstał tam dom nauczyciela i internat, przeprowadzono również elektryfikację szkoły²¹.

W Siennie z inicjatywy mieszkańców przekazano miejscowemu Towarzystwu Szkoły Średniej obszar ziemi zwany „Krzywdą”. Do czasu zbudowania tam baraku szkolnego nauka odbywała się w 5 wynajętych salach nie przystosowanych do pracy szkolnej. Od początku roku szkolnego 1947/48 szkoła została przeniesiona do własnego budynku, w którym oddano do użytku 6 sal lekcyjnych, kancelarię i pokój nauczycielski. W czasie wakacji tegoż roku przekazano młodzieży dalsze cztery sale lekcyjne, gabinet fizyczny, bibliotekę i kuchnię²².

W Klimontowie dla potrzeb miejscowego gimnazjum oddano wyremontowany budynek poklasztorny.

Z kolei, w Bodzentynie gimnazjum zajmowało lokal byłego Progimnazjum i Seminarium Nauczycielskiego, który jednak z trudem wystarczał na prowadzenie normalnej pracy w szkole. W 1947 r. szkołę przekształcono w Liceum Pedagogiczne, rozpoczęła się też budowa nowej części budynku z 5 salami lekcyjnymi i salą gimnastyczną. Prace ukończone zostały w 1949 roku²³.

Nowo zorganizowane po okupacji gimnazjum w Szydłowcu pracowało początkowo w zniszczonym budynku byłej garbarni, który wyremontowano kosztem ponad 600 tys. złotych, ale już w 1946 r. szkoła została przeniesiona do gmachu ratusza przydzielonego przez Miejską Radę Narodową²⁴. Pomyślnie rozwiązano sprawy przydzielenia szkołom średnim pomieszczeń w Kazimierzy Wielkiej, Działoszycach, Ćmielowie.

Niektóre szkoły średnie zajmowały budynki wspólnie ze szkołami powszechnymi.

W roku szkolnym 1947/48 liczba sal lekcyjnych wykorzystywanych przez szkoły średnie ogólnokształcące zmniejszyła się do 400, co wynikało z likwidacji kilku szkół. Wzrosła natomiast do 322 liczba sal lekcyjnych w budynkach własnych. W budynkach wynajętych było 78 sal, a 6 udostępnianych przez inne placówki – w sumie 21%. Zwiększyła się chociaż nieznacznie, liczba sal specjalnych do 136, w tym 117 w pomieszczeniach własnych²⁵.

Uwagi końcowe

Omówione w niniejszym artykule zagadnienia nie wyczerpują bogatej listy problemów składających się na funkcjonowanie szkolnictwa średniego ogólnokształcącego województwa kieleckiego w pierwszych czterech latach powojennych.

²¹ *30 lat Liceum Ogólnokształcącego w Chobrzeżanach*, wydane z okazji jubileuszu szkoły, Chobrzeżany 1975.

²² W. Pitek, *Moja szkoła w XX-leciu PRL*, Siemno 1964, s. 3.

²³ Archiwum Akt Nowych w Warszawie, zespół Ministerstwa Oświaty, sygn. 31/61.

²⁴ Archiwum Państwowe w Kielcach, zespół KOS 1945–1950, sygn. 77. Archiwum Akt Nowych, Ministerstwo Oświaty, sygn. 36/5.

²⁵ *Szkolnictwo w roku szkolnym 1947/48 w liczbach tymczasowych*, Warszawa 1948, s. 15.

Niemniej można już dokonać próby wstępnego podsumowania tego okresu historycznego. Po pierwsze – na Kielecczyźnie, podobnie jak w większości innych regionów kraju, dokonano odbudowy oraz częściowej rekonstrukcji sieci szkół średnich ogólnokształcących. Uruchomione zostały szkoły przedwojenne, ale utworzono również kilkanaście nowych placówek, powstałych głównie na podstawie tajnego nauczania.

Placówki te zlokalizowane były głównie w małych miasteczkach i wsiach, a skupiały przede wszystkim młodzież chłopską. Można więc stwierdzić, że w latach 1944–1948 poszerzono znacznie bazę rekrutacyjną do szkół średnich ogólnokształcących. Zasięg społecznego oddziaływania szkolnictwa średniego poważnie się zwiększył. Stworzone zostały w miarę trwale podstawy materialne i kadrowe dla funkcjonowania omawianych szkół w latach następnych. Finanse na prowadzenie szkół średnich pochodziły z różnych źródeł: z budżetu oświatowego, samorządów terytorialnych, funduszy organizacji społecznych i instytucji prowadzących szkoły, dotacji osób prywatnych oraz opłat rodziców i były wielce zróżnicowane. Znacznie ułatwiono jednak dostęp do tych szkół młodzieży ze środowisk mniej zamożnych poprzez zniesienie opłat za naukę w państwowych średnich szkołach ogólnokształcących. Polityka oświatowa państwa w tym zakresie pozostawiała jeszcze szkole spory zakres autonomii. Swobodnie mogły działać i rozwijać się szkoły średnie prywatne, które skutecznie uzupełniały braki w sieci placówek państwowych. Władze popierały wysiłki i inicjatywy oddolne dotyczące tworzenia nowych szkół, dzięki temu rozwijała się społeczna aktywność w lokalnych środowiskach.

W szkolnictwie średnim lat 1944–1948 zachowano podstawy programowe z okresu II Rzeczypospolitej. Dopiero u schyłku lat czterdziestych po umocnieniu się komunistycznego obozu władzy, zmieniać się zaczęła polityka oświatowa. Rozpoczął się szybki proces upaństwowiania całego szkolnictwa, w tym zwłaszcza średniego ogólnokształcącego, i narzucania szkole obcej ideologii marksizmu-leninizmu. Na nowej ideologii oparte zostały programy nauczania i cały proces wychowawczy. Niektórzy nauczyciele i dyrektorzy szkół poddawani byli weryfikacji, a za przynależność w latach 1939–1945 do ugrupowań związanych z obozem londyńskim byli często w różny sposób represjonowani i pozbawiani stanowisk. Monopol państwa na organizowanie szkolnictwa systematycznie niszczył inicjatywy i aktywność sojuszników szkoły i oddalał społeczeństwo od jej problemów. Nadmiernie uszczegóławiane programy nauczania zabijały twórczą postawę nauczycieli w poszukiwaniu najlepszych rozwiązań organizacyjnych i pedagogicznych, uniemożliwiały wybór określonych haseł programowych, a tym samym powodowały zanikanie indywidualnego oblicza szkoły. Podczas wizytacji władze oświatowe bardziej zwracały uwagę na postawy polityczne nauczycieli i realizację przez nich odgórnie narzucanych szkole idealów wychowawczych niż na rzeczywity poziom pracy dydaktyczno-wychowawczej. Oczywiście zjawiska te ujawniały się z różnym nasileniem w poszczególnych środowiskach i nie należy ich generalizować. Zasygnalizowane w uwagach końcowych problemy szkolnictwa lat pięćdziesiątych czekają na wnikliwe, naukowe opracowanie.